

Anarhistička biblioteka
Anti-Copyright
22. 03. 2013.

Ivan Illich

Maternji jezik kao roba

Ivan Illich
Maternji jezik kao roba
1981.

Preveo Gligorije Ernjaković. Preuzeto iz Ivan Ilič, *Pravo na zajedništvo*, Rad, edicija „Pečat“, Beograd 1985, str. 58–82. Scan & OCR anarhija/ blok 45, 2012, <http://anarhija-blok45.net1zen.com>
Ivan Illich, *Vom Recht Auf Gemeinheit*, Rowolt:Reinbek bei Hamburg, 1982.
Na engleskom objavljeno kao *Shadow Work*, Marion Boyars, Boston, 1981.

<http://anarhisticka-biblioteka.net>

1981.

Istoričari su izabrali Kolumbov polazak iz Palosa kao datum podesan za obeležavanje prelaska iz srednjeg u novi vek, što je odgovaralo i mnogim izdavačima udžbenika. Ali iz Ptolemejeva sveta nije za jednu godinu postao svet Merkatora, kao što ni zavičajni svet nije preko noći postao svet vaspitača, Naprotiv, tradicionalna kosmologija se tek postepeno, u svetlosti proširenih iskustava, prilagođavala promenama. Za Kolumbom je došao Kortes (Cortez), za Kopernikom Kepler, za Nebrihom Komenski (Comenius). Drukčije od ličnih saznanja, menjanje slike sveta, koje nas je vodilo zavisnosti od roba i usluga, trajalo je pet stotina godina.

Sa kakvom učestalošću se kazaljka na časovniku pomiče zavisi od broja podelaka na cifarniku. Kinezi govore o pet stadijuma rasteanja, a kod Arabljana suton stiže u sedam koraka. Ako bih hteo da prikazem razvoj *homo oeconomicusa* od Mandevila (Mandeville) preko Marksa do Galbrajta (Galbraith), došao bih do drukčije podele epoha nego kad bih pokušao da obeležim stadijume po kojima se razvijala ideologija *homo educandus-a* od Nebrihe, preko Radkea (Radke), do Komenskog.

Moralo je da prođe dobnih deset godina da bi se shvatilo da je Kolumbo otkrio ne samo nov morski put već i novu hemisferu. Još više vremena trebalo je da prođe da bi se našao naziv „Novi svet“ za kontinent o čijem postojanju on ništa nije znao. Punih sto pedeset godina ležalo je između Nebrihe i Komenskog, između *Gramatike* koja je htela da uči „samo“ govoru i *Didaktike* koja je htela da uči „sve“.

Godine 1492. Nebriha se još mora probijati, boriti se s kraljicom, jer je čak i za vladara bila neshvatljiva misao da on treba da se brine o govornom jeziku svojih podanika. Jan Amos Komenski rođen je 1592. godine. Za njegova života – umro je 1670 – nije više bilo tako: ni u Starom, ni u Novom svetu. To može izvrsno da ilustruje jedan događaj iz istorije Harvardovog koledža. Povodom sto pedesete godišnjice rođenja Nebrihine *Gramatike* Džon Vintrop mlađi (John Wintrop jr.) nalazio se na putu za Evropu da bi tamo našao nekog teologa ili vaspitača koji bi se prihvatio vođenja Harvarda. Prvi kome se obratio bio je Čeh Komenski, vođa i kasnije episkop opštine Češke braće. Sreo ga je u Londonu gde je ovaj postavljao temelje Kraljevskoj akademiji nauka (Royal Society) i bio savetnik vlade pri osnivanju javnih škola (Public Schools). Ciljeve svoje profesije on je jezgrovito definisao u spisu *Magna Didactica*, vel *Ars Omnibus Omnia Omnino Docendi*. Vaspitanje počinje u majčinoj utrobi,

a završava se tek smrću. Što god je vredno da se zna, vredno je i da se uči prema određenoj, temi primerenoj, metodi. Poželjan svet je onaj koji je organizovan tako da figurira kao škola za sve. Samo ako je učenje rezultat nastave, individue se mogu uzdići do pune čovečnosti. Ljudi koji rastu bez organizovanog obrazovanja više liče na životinje nego na ljude. A školski sistem mora biti organizovan tako da se svi, mladi i stari, siromašni i bogati, plemeniti i pučani, muškarci i žene obučavaju efektivno, a ne samo simbolično i ostentativno.

Ove misli je zapisao potencijalni budući predsednik Harvarda. Ali on nikad neće preći Atlantik. Kad ga je Vintrop sreo, on je već prihvatio poziv švedske vlade da za kraljicu Kristinu izgradi nacionalni školski sistem. Za razliku od Nebrihe, on nikad nije morao da dokazuje potrebu i nužnost svojih usluga – one su uvek bile veoma tražene. Zajednice, koje je Izabela smatrala neprikosnovenim, postale su slobodno lovište za *letrados*, jezuite i češke sluge božje. Formalnoškolski maternji jezik, uređen prema apstraktnim pravilima, počeo je da konkuriše lokalno-pučkim narečjima i da ih potiskuje. Jezik koji je vladar propisao postaje sad *sredstvo za proizvodnju* političke komunikacije, a pučki govor time gubi moć. Od države nametnuta *javnost* gasi odsad zajednice – jednu za drugom.

Reč *vernakulär* (domaći, zavičajni) ima indogermanski koren koji znači „ukorenjenost“ i „stanište“. Latinska reč *vernaculus* označavala je sve što je u kući rođeno, ispredeno, u kući odgojeno, u kući napravljeno – nasuprot onome do čega se došlo formalnom razmenom. Dete sopstvene robinje, magare od sopstvene magarice bila su vernakularna bića, kao što su vernakularna bila i materijalna dobra proizvedena u sopstvenom vrtu ili koja je proizvela sopstvena sluzinčad.

U ovom opštem smislu reč *vernakularan* se upotrebljavala od preklasličnih vremena do tehničkih formulacija koje se nalaze u *Teodosijevu Kodeksu*. Reč je uveo Varon. Za njega *vernakularni jezik* se sastoji od reči i struktura koje su izrasle na „sopstvenom đubretu“ onoga koji govori, nasuprot onome što je izraslo drugde pa zatim preneseno. On razlikuje *verba vernacula* i *verba peregrina*. A pošto je Varonov autoritet bio opštepriznat, njegove definicije su ostale na snazi. On je bio bibliotekar Cezara i Avgusta i ujedno prvi Rimljanin koji je preduzeo temeljito i kritičko

roditelja jer su ovo dvoje odraslih svakom rečju koju su upućivali svojim dvama sinovima i jednoj kćeri, ove „vaspitavali“ – i za vreme jela oni su stalno mislili na to da moraju jezik svoje dece izgrađivati i oblikovati, pa su i mene molili da to činim.

Za profesionalne roditelje, koji decu rađaju i po profesionalnoj dužnosti ih vole, koji svoje poluprofesionalne savetodavne sposobnosti stavljaju u službu grupa u gradskim četvrtima, ostaje bez značaja razlika između njihovog neplaćenog doprinosa nižim slojevima društva i onog što bi nasuprot tome, moglo biti ponovno osvajanje vernakularnih domena. Oni su postali lak plen jedne nove vrste progresivistički orijentisane ideologije – planiranja i organizacije ekspanzivne ekonomije u senci, poslednje granice arogancije, nasuprot kojoj stoji *homo oeconomicus*.

novom načinu raspodele siromašni nisu više oni koji preživljuju na osnovu svojih vernakularnih delatnosti, jer je njihov pristup tržištu samo marginalan ili ga uopšte nemaju. Ne, modernizovani siromašni su oni čiji je vernakularni domen u jeziku i delanju najviše ograničen – oni koji iz nešto preostalih vernakularnih delatnosti koje još mogu da vrše, izvlače najmanje zadovoljenje.

Drugi tabu koji nameravam da povredim nije zasnovan na razlici između vernakularnog jezika i predavanog maternjeg jezika, niti na razaranju vernakularnih vrednosti radikalnim monopolom predavanog maternjeg jezika nad jezikom, niti pak na pojačanoj osakaćenosti vernakularnog jezika klasnim predrasudama. Mada su ove tri stvari danas daleko od toga da budu jasno shvaćene, o njima se u poslednje vreme vode široke diskusije. Bitna stvar koja se ovde namerno previđa sasvim je druga: sve više, maternjem jeziku ne podučavaju plaćeni nastavnici, već neplaćeni roditelji. Oni svoju rođenu decu lišavaju poslednje mogućnosti da slušaju odrasle koji imaju nešto da kažu jedno drugom. To mi se jasno pokazalo baš nedavno, kad sam se ponovo našao u jednoj četvrti Njujorka koju sam pre nekoliko decenija odlično poznao, u Južnom Bronksu. Došao sam na poziv mladog nastavnika koledža koji je oženjen jednom kolegini-com. Taj čovek je želeo moj potpis na peticiji u korist dopunskog učenja jezika za predškolsku decu jednog delimično pogorelog stambenog bloka sa visokim zgradama. Ja sam to ranije, sasvim odlučno i s punom odgovornošću, već dvaput odbio. Da bi skršio moj otpor ovom proširenju pedagoških usluga, poveo me je u posetu crnim, belim, žutim, većinom samohranim roditeljima u njihovim takozvanim domaćinstvima. Video sam desetine dece kako se jure po zapuštenim betonskim dvorištima, ceo dan izloženi preglasnim televizijskim i radio-emisijama na engleskom, španskom i čak na jidišu. Deca su izgledala jednako izgubljena u jezicima kao i u toj fizičkoj sredini. Kad me je prijatelj popritegao zbog pomenu-tog potpisa, založio sam se da se ova deca poštede daljeg kastriranja i zatvaranja u pedagoški sektor. Razgovarali smo o raznim stvarima, ali se nismo mogli složiti. A zatim, na večeri u stanu mojih prijatelja, najednom sam shvatio zašto. Ovaj čovek prema kome sam se odnosio s dubokim poštovanjem zato što se odriče da živi u ovom paklu, bio je prestao da bude roditelj i postao samo pedagog. Pred svojom sopstvenom decom ovi supružnici su stajali *in loco magistri*. Njihova deca morala su rasti bez

istraživanje latinskog jezika. Njegovo delo *De Lingua Latina* bilo je vekovima osnovni izvor jezičkih znanja. Kvintilijan ga je smatrao najučenijim od svih Rimljana. A Kvintilijan, u Španiji rođen učitelj budućih rimskih senatora, uvek je učenim ljudima prikazivan kao jedan od osnivača njihovog staleža. Ali ni jedan ni drugi se ne mogu uporediti sa Nebrihom. Varon i Kvintilijan su se bavili oblikovanjem jezika senatora i pisara, jezika foruma; Nebrihu je zanimao jezik običnog čoveka, koji je mogao da čita ili da sluša čitača. Jednostavno rečeno, Nebriha je predlagao da se vernakularni jezik zameni maternjim jezikom.

U engleski jezik reč *vernacular* je ušla u značenju na koje ju je suzio Varon, ali ja bih ovde oživeo nešto od njenog starog semantičkog polja. Potrebna nam je jednostavna, jasna reč da bismo obeležili ljudske delatnosti ukoliko one nisu motivisane mišlju na akte razmene, reč koja označava autonomne akte, a ne one koji se odnose na tržište, kojima ljudi zadovoljavaju svoje svakodnevne potrebe – one akte koji po svojoj prirodi izmiču birokratskoj kontroli i zadovoljavaju potrebe kojima oni u toku samog zadovoljavanja daju specifičan oblik. Čini se da je „vernakularan“ dobra stara reč koja bi mogla poslužiti ovoj svrsi, a trebalo bi da je dovoljno bliska i jasna mnogim savremenici-ma. Postoje tehničke reci za označavanje one vrste zadovoljavanja potreba koju ekonomisti ne mogu meriti – socijalne proizvodnje nasuprot ekonomskoj proizvodnji, stvaranja upotrebnih vrednosti nasuprot proizvodnji robe, rada u domaćinstvu nasuprot tržišnoj privredi. Međutim, ovi pojmovi su specijalizovani, obojeni ideološkim predrasudama, i svaki od njih na svoj način hramlje. Svaki od kontrastirajućih pojmovnih parova unosi na svoj način i pometnju koja u *vernakularnim aktivnostima* vidi neplaćeni rad, današnji „rad u senci“, „nevidljivi rad“. Upravo tu pometnju bih hteo da raščistim. Potreban nam je jedan jednostavan pridev da bismo označili one delatnosti koje hoćemo da zaštitimo od merenja ili manipulacije čikaških momaka Milтона Fridmana (Milton Friedman). Pri čitanju šifrovanog prevoda s engleskog, koji je Tomas Lindkvist tako brižljivo uradio, osetio sam da reč *vernaculär* u nemačkom ne zvuči kako treba. Naprotiv, *gemein* je, kako kaže Jakob Grim (Jacob Grimm), „stara, veoma značajna i plemenita reč, ali sad je nisko pala“. U nemačkom bi svakako bilo bolje obične jezike suprotstaviti maternjem jeziku. Takav pridev nije baš lako naći. Međutim, *vernakularan* bi u engleskom, francuskom ili španskom

mogao da odgovori svrsi. Kada govorim o vernakularnom jeziku i o mogućnosti njegove ponovne afirmacije, ja pokušavam da prizovem u svest i stavim na diskusiju datost jednog vernakularnog načina života i delanja koji bi u jednom poželjnijem društvu budućnosti mogao dati svoj pečat životu.

Otkako je u upotrebi, termin *maternji jezik* nikad nije značio vernakularni jezik, već pre njegovu prostu suprotnost. Reč su prvi upotrebili katolički kaluđeri, da bi označili određeni jezik kojim su se služili umesto latinskog, kad su govorili sa propovedaonice. Nijedna indogermanska kultura nije dotad pominjala majku kao jezički izvor. U sanskrt je reč uvedena u XVIII veku kao prevod sa engleskog. Ta reč nema nikakav koren ni u ostalim, danas živim, porodicama jezika koje sam mogao ispitati. Jedini narod antike koji je svoj zavičaj smatrao kao neku vrstu majke bili su Krićani. Bahofen (Bachofen) pretpostavlja da su se u njihovoj kulturi održala sećanja na staro matrijarhalno uređenje. Međutim, ni na Kritu nije bilo ekvivalenta za „maternji jezik“. Da bismo ušli u trag asocijaciji koja je dovela do sintagme *maternji jezik*, pogledaćemo najpre kako je bilo na dvoru Karla Velikog i, zatim, šta se kasnije dešavalo u opatiji Gorc.

Misao da su ljudi od rođenja upućeni na institucionalne usluge organizovanih eksperata da bi dostigli onu ljudskost za koju su svi ljudi već samim svojim rođenjem određeni, može se pratiti unazad sve do karolinškog vremena. Tada se prvi put u istoriji otkrilo da postoje neke osnovne potrebe, potrebe koje važe za čovečanstvo uopšte i iziskuju podmirenje koje se ne može provesti na vernakularan način. To otkriće je nesumnjivo povezano sa crkvenom reformom izvršenom u VIII veku. Škotski kaluđer Alkuin (oko 735–804), najpre kancelar univerziteta u Jorku, a zatim pozvan za dvorskog filozofa kod Karla Velikog, imao je u ovoj reformi istaknutu ulogu. Do tada je crkva svoje sveštenike smatrala uglavnom duhovnicima, to jest ljudima koji su izabrani i posebno opunomoćeni da podmiruju zajedničke, liturgijske i javne potrebe. Oni su pri ritualima držali propovedi i vodili pogrebne povorke. Delovali su kao nosioci javnih službi, slično onima uz čiju je pomoć država vršila pravosuđe, ili u vreme Rimljana, izvodila javne radove. Ako bi se ovi službenici zamišljali kao „stručnjaci za određenu vrstu usluga“, bila bi to projekcija naših modernih kategorija.

iskidanog vernakularnog jezika koji se bori za opstanak. Predavani maternji jezik je uspostavio radikalni monopol nad jezikom, slično kao transport nad kretanjem, ili, opštije rečeno, kao roba nad vernakularnim vrednostima.

Neki otpor, koji ponekad ima snagu sakralnog tabua, sprečava ljude kojima je život u industrijskom društvu dao svoj pečat, da uoče razliku o kojoj se ovde radi – razliku između kapitalizovanog jezika i vernakularnog jezika koji se može dobiti bez ekonomski merljivih troškova. To je ista ona smetnja koja onima što su odrasli u industrijskom sistemu toliko otežava da uoče razliku između dojenja na grudima i hranjenja flašicom, između književnosti i udžbenika, između sopstvenom snagom prevaljenih kilometara i kilometara putovanja – sve same odrednice pomoću kojih sam isti problem proučavao proteklih godina.

Većina ljudi bi verovatno priznala da u pogledu ukusa, značaja i zadovoljenja potrebe velika razlika postoji između jela pripremljenog kod kuće i pakovanog poluzgotovljenog jela, kupljenog u supermarketu. Međutim, uočavanje i razumevanje ove razlike može lako da se blokira, naročito kod ljudi koji se zalažu za ravnopravnost, pravdu i društveno staranje o siromašnima. Oni znaju koliko majki ne mogu da doje svoju decu, koliko dece u Južnom Bronksu trpi zbog nedostatka proteina, koliko Meksikanaca je – usred ogromnih voćnjaka – zakržljalo zbog nedostatka vitamina. Čim započnem diskusiju o razlici između vernakularnih vrednosti i ovih drugih, koje se mogu ekonomski meriti i stoga birokratski kontrolisati, odmah mi neki samozvani namesnik proletarijata nabija na nos da zaobilazim centralni problem time što prevelik značaj pridajem vanekonomskim udobnostima. Zar ne bi trebalo da se u prvom redu borimo za pravednu raspodelu roba koje odgovaraju osnovnim potrebama čoveka? Poezija i pecanje u slobodnom vremenu mogli bi se onda dodati bez mnogo razmišljanja i napora. Tako glasti tumačenje Marksa i *Jevandelja* po *Mateju*, kako ga izlažu teolozi oslobođenja.

Ovde se ogleda jedna pohvalna namera s argumentom čija nelogičnost začudo nije otkrivena već u XIX veku i čiju su lažnost obelodanila bezbrojna iskustva u XX veku. Dosad je svaki pojedinačni pokušaj da se jedna vernakularna vrednost zameni nekom univerzalnom robom odveo ne do jednakosti, već do hijerarhijskog modernizovanja siromaštva. U

pripremaju tekstove. Ljudi koji govore ovaj predavani jezik podražavaju spikera za vesti, pisca humorističkih tekstova, savetnika koji za nastavnike objašnjava udžbenik na osnovu datih uputstava, pevače šlagera koje je napisao neko treći ili sastavljača govora za predsednika. To je jezik koji implicitno laže kada ga koristim da bih ti nešto u lice rekao; on je namenjen gledaocu koji posmatra prizor. To je jezik farse, ne teatra, jezik javnog komedijanta, a ne pravog glumca. Jezik medija je uvek sračunat na profil onog slušaoca na koga sponzori žele da utiču. Dok vernakularni jezik nastaje u meni samom, razmenom između celovitih ljudi koji stupaju u međusobni razgovor, predavani jezik je podešen za zvučnike čiji je zadatak ćaskanje.

Vernakularni jezik i putem nastave predavani maternji jezik su kao dva ekstrema u spektru govornog jezika. Jezik bi bio potpuno nehuman kad bi se učio isključivo putem nastave. To je ono što je Humbolt mislio kad je rekao da se pravi jezik može samo unapređivati, a nikad se ne može predavati kao matematika. Jezik je mnogo više nego komunikacija, a samo mašine mogu komunicirati bez veze s vernakularnim korenima. Međutim, njihovo blebetanje blokira danas u Njujorku tri četvrtine linija koje drži telefonska kompanija po koncesiji koja joj je data da bi se omogućio nesmetan razgovor među ljudima. U mnogim zemljama danas je večernji razgovor po nižoj tarifi postao moguć zbog toga što su linije zauzete davanjem obaveštenja koje je omogućeno po još nižoj tarifi. To je očigledno perverzija pravne privilegije koja rezultira iz političke osionosti i iz degradiranja vernakularnih sfera u robu druge klase. Ali još više od ove uzurpacije slobode govora od strane robota, uznemirenost i depresiju izaziva učestalost robotskih standardnih fraza koje zagušuju ostatak linija na kojima ljudi, navodno, međusobno „razgovaraju“. Sve veći procenat tih razgovora je po stilu i sadržaju puki formalizam. Tako se govorni jezik na jezičkom spektru neprestano pomera od vernakularnog ka kapital-intenzivnoj „komunikaciji“, kao da nije ništa drugo do ljudski način razmenske igre kakvu poznajemo kod pčela, kitova i kompjutera. Istina, mnogi vernakularni elementi ili aspekti uvek opstaju – ali to važi čak i za većinu kompjuterskih programa. Ja ne tvrdim da vernakularni jezik umire, već samo da se sasušuje. Američki, francuski ili nemački govorni jezik su, međutim, hibridni oblici koji se sastoje od dve vrste jezika: od robi sličnog, predavanog klepetanja i jednog sakatog, grubog,

Međutim, tada, od VIII veka naovamo, počeo se klasični sveštenik, nastao prema rimskim i helenističkim uzorima, postepeno pretvarati u preteču eksperta za određene usluge, u preteču učitelja, socijalnog radnika ili vaspitača. Crkveni sveštenici počeli su se brinuti o ličnim potrebama svojih parohijana, pa su se „opremili“ sakramentalnom i pastoralnom teologijom koja je te potrebe za redovnim uslugama definisala i uređivala. Institucionalno definisano staranje o pojedincu, porodici, seoskoj zajednici došlo je u prvi plan. Reč „sveta majka crkva“ jedva da je još značila stvarni skup vernika čija ljubav, duhovnim uzdizanjem prilikom susreta, rađa novi život. Od sada reč „majka“ označava hijerarhijsku crkvu koja može da pruži samo one usluge apsolutno nužne za spasenje. Pristup milosti ove majke, od koje zavisi sa svih strana nužno spasenje, kontroliše isključivo jedna hijerarhija posvećenih ljudi. Ovo tumačenje hijerarhije muškaraca kao majke, jedinstveno je u istoriji. Oni omogućavaju pristup institucionalnom izvoru života. Tek između IX i XI veka oformila se ideja da ima izvesnih, svim ljudima zajedničkih, potreba koje se mogu zadovoljiti samo uslugama profesionalnih agenata. Određivanje potreba robom koju definišu eksperti u sektoru usluga prethodi, dakle, gotovo ceo milenijum industrijskoj proizvodnji univerzalno nužnih osnovnih dobara.

Pre trideset pet godina pokušao je Luis Mamford da objasni ove odnose. (Lewis Mumford, *Tehnika i civilizacija*, „Manastir i sat“, 1934) Kada sam prvi put čitao njegovu tvrdnju da je samostanska reforma IX veka stvorila neke od osnovnih pretpostavki na kojima se zasniva industrijski sistem, nisam se dao ubediti nečim što mi je izgledalo pre kao intuitivan sud nego kao dokaz. U međuvremenu našao sam niz razloga – Mamford ih, čini se, nije ni slutio – koji su me upućivali da poreklo ideologija industrijske ere pratim unazad, sve do rane karolinške renesanse. Ideja da bez ličnih usluga koje pružaju stručnjaci u ime institucionalne majke crkve nema puta do spasenja, predstavlja jedan od ranije neuočenih faktora bez kojih se naša epoha ne bi mogla zamisliti. Naravno, bilo je potrebno pet stotina godina srednjovekovne teologije da bi se izgradilo to shvatanje. Taj pastorski lik crkve u potpunosti je razvijen tek na kraju srednjeg veka. Tek na Tridentskom koncilu klerikalna hijerarhija je autoportret crkve podesila tako da bi on mogao da joj bude krava muzara. Odlučujuća tačka je ovde predstava da klerus može definisati

svoje usluge kao nešto što odgovara potrebi ljudske prirode i prikazati ih kao toliko nužne da se čovek *izlaže* opasnosti da izgubi večni život ako ih se odrekne. Ovo duhovno ovlašćenje jedne nenasledne elite čini osnovu bez koje bi moderna država usluga i blagostanja bila nezamišljiva. Možda bi se moglo reći: ono po čemu se Evropa, po čemu se Zapad, razlikuje od drugih vremena i delova sveta jeste zavisnost pojedinca od institucionalno kontrolisanih grudi prvo crkve, a zatim države.

Kad je Evropa prvi put počela da dobija lik kao ideja i kao politička stvarnost, naime, između merovinškog vremena i razvijenog srednjeg veka, ono što su ljudi govorili bilo je neproblematično. To se nazivalo „romanskim“ ili theodiscus“, „theudisk“ – narodskim. Tek nešto kasnije postala je *lingua vulgaris* zajednički imenilac po kome se narodni jezik razlikovao od latinskog državne administracije i crkvene doktrine. Od vremena Rimljana prvi jezik nekog čoveka bio je *patrius sermo*, jezik muškog starešine domaćinstva. Svaki takav *sermo*, svaki takav način govora, smatrao se kao sopstveni jezik. Ni u Grčkoj, ni u srednjem veku nije se pravila razlika između dijalekata koji su se uzajamno razumevali i različitih jezika. To još i danas važi za narodne jezike u Indiji. Jednojezične zajednice su bile, a i danas su izuzetak. Od Balkana do zapadne granice Indokine još i sada je teško naći selo u kome sporazumevanje ne bi bilo moguće na više od dva ili tri jezika. Pretpostavlja se, doduše, da svako od svoga oca ima nasledeni *sermo*, ali isto tako se smatra kao prirodno da većina ljudi razume više „vulgarnih“ jezika, i da je svaki od njih naučen bez ikakve nastave. Tako je običan jezik – nasuprot specijalizovanom, školski učenom jeziku, recimo latinski za crkvu, francuski za dvor – u svojoj raznolikosti, sve do XI veka, bio nešto samo po sebi razumljivo kao i lokalne osobenosti vina i hrane, kuća i oruđa. A onda je sasvim iznenada izronio pojam maternjeg jezika, u propovedima nekih fratara iz opatije Gorc.

Bila je to jedna opatija u Lotaringiji, nedaleko od Verdena. Benediktinski kaluđeri su osnovali manastir u VIII veku, navodno nad moštima svetog Gorgonija. Tokom IX veka, u vreme opšteg opadanja crkvene discipline, pretrpeo je i Gorc očito nazadovanje. Međutim, samo tri generacije kasnije Gorc je postao izvoriste reforme manastira u germanskim pokrajinama Carstva. Tamošnje ponovno oživljavanje cistercitskog života ima svoju paralelu u delu francuske reformatorske opatije Klini. U

kao kad bi se tvrdilo da posle atomske bombe treba da budu suverene samo supersile. Istorijski monopol prosvetne birokratije na štamparsku presu nije nikakav dokaz da se štamparska tehnika ne bi mogla koristiti za davanje nove vitalnosti pisanom jeziku i novih literarnih šansi hiljadama vernakularnih oblika. Činjenica da je štamparska presa bila pogodna da poveća širenje i moć osamostaljenog vernakularnog čitanja, bila je Nebrihina najveća briga i povod za njegovu surevnjivost prema vernakularnom. Činjenica da je štampa od ranog XVI veka (ali ne u prvih četrdeset godina od pronalaska) bila korišćena uglavnom za afirmaciju i učvršćivanje standardnih govornih jezika ne znači da se štampani jezik uvek podudara sa jezikom koji se učio putem nastave. Komercijalni status predavanog maternjeg jezika – bilo da je to nacionalni, standardni književni jezik ili jezik televizije – zasniva se u znatnoj meri na neproverenim aksiomima od kojih sam neke već pomenuo: da štampa pretpostavlja standardizovane literarne forme; da knjige pisane standardnim jezikom, svakako, ne bi mogli čitati ljudi koji nisu imali nastavu tog jezika; da je čitanje po svojoj prirodi bezglasna aktivnost koja, po pravilu, treba da se vrši privatno i pojedinačno; da postizanje opšte sposobnosti da se pročita i pismeno reprodukuje nekoliko rečenica obezbeđuje stanovništvu lakši prilaz sadržaju biblioteka. Ove i druge iluzije moraju da pripomognu da se poboljša položaj učitelja, da se poveća obrt rotacionih mašina, da se ljudi kvalifikuju prema njihovom jezičkom kodu i da se – bar dosad – poveća i društveni brutoproizvod. Vernakularni jezik se širi u praktičnoj upotrebi; njega uče ljudi koji misle ono što govore i govore ono što misle, i to onima s kojima dolaze u dodir u svakodnevnom životu. Kod jezika koji se uči putem nastave nije tako. Pri nastavi takvog jezika, onaj od koga učim nije čovek do koga mi je stalo ili koga ja odbijam, već je on profesionalni učitelj. Uzor za predavani jezik nije neko ko govori ono što misli, već reprodukuje, citira ono što su drugi mislili. U tom smislu ulični prodavač, koji svoju robu hvali ritualnim jezikom, nije profesionalni govornik, dok su kraljev glasnik ili klovn na televizijskom ekranu prototipovi profesionalnog govornika. Predavani jezik je jezik govornika koji se drži teksta koji je redaktoru dao publicist kome je opet neki nadzorni odbor rekao šta treba da se kaže. Predavani jezik je mrtva, bezlična retorika ljudi plaćenih da, sa glumljenom uverenošću, deklamuju tekstove koje su drugi napisali, koji su većinom plaćeni samo zato da

tipičan za neki socijalni sloj, bez obzira na to koliko je specijalizovan za određeni pol ili kastu, ipak on može biti vernakularni jezik (u smislu u kojem ja upotrebljavam ovu reč) ili formalno predavani jezik. Jezik elite, trgovački jezik, drugi jezik, regionalni idiom – ništa od toga nije novo. Svaki od ovih jezika može se formalno učiti, a nastavni fantom vernakularnog jezika isporučuje se kao roba – i to je nešto sasvim novo.

Suprotnost između ova dva komplementarna oblika je najizrazitija i najznačajnija u formalno predavanom jeziku svakidašnjice, to jest u govornom jeziku koji se formalno-školski uči, u formalno predavanom standardnom jeziku svakidašnjice. Ali i ovde se moramo čuvati brkanja. Ne sabija se svaki standardni jezik u okove gramatike niti se u skladu s tim predaje. Tokom cele istorije bilo je tako da je jedan široko razumljiv dijalekt težio ka dominaciji u jednom određenom regionu. Taj oblik prevlađujućeg dijalekta često je usvajan kao standardni jezik. On se češće od drugih dijalekata probijao i do pismenog izražavanja, ali zbog toga se još nije formalno-školski predavao. Naprotiv, njegovo širenje se vršilo putem jednog mnogo kompleksnijeg i suptilnijeg procesa. Midlandski engleski, nastajao je sporo kao sekundarni govorni oblik u kojem su ljudi koji su rođeni u nekom od raznih dijalekata mogli iskazati i svoj sopstveni jezik. Naglo je nastao jezik mogulskih hordi (urdu) u severnoj Indiji. Dovoljne su bile dve generacije pa da on postane standardni jezik u Hindustanu, trgovački jezik jedne velike oblasti i medijum prekrasnih pesama pisanih arapskim ili sankritskim slovima. Ne samo što se ovaj jezik kroz dugi niz generacija nije formalno predavao već su i pesnici koji su svoje umeće hteli da usavrše, eksplicitno izbegavali da uče hindu-urdu; naprotiv, oni su proučavali persijske, arapske ili sanskritske izvore koji su prvobitno doprineli njegovom nestanku. U Indoneziji su za generaciju i po, u otporu protiv Japanaca i Holanđana, borbene parole, pozivi na solidarnost, plakati i tajne radio-stanice unosili malajski jezik u svako selo, i činili su to uspešnije nego kasnija nastojanja ureda za jezičko planiranje osnovanog posle sticanja nezavisnosti.

Istina je da se dominantni položaj jednog elitnog ili standardnog jezika mogao uvek osloniti na tehniku pisanja. Štampanje knjiga je silno uvećalo kolonizirajuću snagu jezika elite. Ali ako bi se htelo tvrditi da je jezik elite, kad je štamparska tehnika jednom pronađena, predodređen da potisne vernakularni jezik, to bi samo svedočilo o oskudnoj mašti –

toku jednog veka iz Gorca je na severoistoku srednje Evrope osnovano sto šezdeset novih opatija istog tipa.

Čini se da je Gorc u to vreme bio i središte nove tehnologije koja se širila i koja će kasnije biti presudna pri uvećavanju moći evropskih sila: pretvaranje konja u vučnu mašinu upotrebljivu u raznovrsne svrhe. Četiri azijska pronalaska – potkovića, čvrsto sedlo u uzengijama, đem i kamut (obložen kruti deo hama koji se stavlja na vrat konju) – omogućila su važne i dalekosežne promene. Sad je jedan konj mogao da zameni šest volova. Pri istoj vučnoj snazi i većoj brzini konj se mogao ishraniti sa manje površine zemljišta nego par volova. Veća brzina konja omogućavala je i brže pretvaranje podvodnog zemljišta na severu u obradive površine – i to uprkos kraćem letu. I plodored se mogao ubrzati. A još važnije je bilo što je seljak, zahvaljujući brzini konja, mogao do obrađuje i površine dvaput više udaljene od kuće u kojoj je stanovao. Tako je omogućena nova struktura socijalnog života. Pre toga su ljudi živeli u naseljima sa malim brojem koliba i kuća; sada su mogli da obrazuju sela dovoljno velika da izdržavaju crkvu, a kasnije i školu. Uporedo s ovom reorganizacijom naselja povećavale su se u ovom delu Evrope – posredstvom velikog broja opatija – manastirska učenost i disciplina.

Gorc je ležao blizu linije koja odvaja franačke govore od romanskih, i kaluđeri iz Kenija počeli su da prekoračuju ovu liniju. U takvim okolnostima kaluđeri iz Gorca su istakli jezik, svoj pučki jezik, kao kriterijum pomoću koga su branili svoje teritorijalne pretenzije nasuprot francuskim kaluđerima. Kaluđeri su počeli da drže propovedi na francuskom jeziku, i o vrednosti samog tog jezika. Počeli su da koriste propovedaonicu kao forum na kojem su veličali značaj jezika po sebi, pa možda vernike njemu i učili. Iz ono malo podataka kojima raspolažemo može se zaključiti da su se služili bar dvama putevima. Jedan je bio franački jezik kojim su govorile uglavnom žene, čak i u onim oblastima u kojima su muškarci već počeli da govore romanskim, a drugi je bio jezik kojeg je u to vreme već preuzela majka crkva.

Koliko je u religioznosti XII veka materinstvo bilo opterećeno religijskim značenjima možemo oceniti ako posmatramo statue Marije iz toga vremena ili ako čitamo liturgijske sekvence, odnosno pesništvo iz istog vremena. Sintagma „maternji jezik“ od tog trenutka tamo gde se

upotrebljava, stavlja govor svakodnevice u službu jednog institucionalnog interesa. Sintagma je sa franačkog prevedena na latinski kao *lingua materna*. Zatim se nekoliko vekova održavala kao redak latinski termin. U decenijama pred pojavu Lutera ona je najednom dobila jako značenje. Obeležavala je jezik koji je Luter stvorio da bi preveo hebrejsku *Bibliju*, jezik koji se učio kod učitelja da bi se ova knjiga mogla čitati i zatim jezik koji je uziman u pomoć kad je trebalo opravdavati postojanje nacionalnih država.

Prema tome, maternji jezik stoji nasuprot običnom, pučkom jeziku. Maternjim jezikom ne označavamo zajednički izraz jedne društvene celine, već govorno sredstvo koje racionalno organizovano društvo za sebe stvara, održava i brani da bi ga nametnulo svim svojim članovima. Tako „maternji jezik“, nasuprot običnom, zajedničkom pučkom jeziku, obeležava i program za pribavljanje rada.

Reči su danas jedna od dve najveće kategorije tržišnih vrednosti koje sačinjavaju bruto društveni produkt. Novac odlučuje o tome šta se govori, kada i kojim ljudima se upućuju poruke. Ukoliko je viša cena svake izgovorene reči, utoliko je očigledniji traženi eho. U školama ljudi uče da govore onako kako treba. Novac se izdaje da bi siromašni mogli da govore kao i bogati, bolesni kao i zdravi; i manjina kao većina. Mi plaćamo da bismo jezik dece kao i njihovih učitelja poboljšali, korigovali, obogatili, modernizovali. Izdajemo više za profesionalne žargone koji se uče na univerzitetima, i još više da bismo poluodraslima u srednjim školama posredovali odblesak ovih žargona; ali ipak dovoljno da kod njih pobudimo osećanje zavisnosti od psihologa, farmaceuta ili bibliotekara koji vladaju nekim od tih specijalizovanih jezika. Idemo još dalje: najpre dopuštamo da standardni jezik degradira etnički jezik, jezik nižih slojeva ili neobrazovanih ljudi, a potom izdajemo novac za to da bismo njihove krive predstave izučavali kao predmete akademskih studija. Administratori i estradni umetnici, pisci reklama i novinari, manjinski političari i „radikalni“ eksperti čine moćne grupe koje se bore za veći deo jezičkog kolača.

Ne znam koliko se u SAD izdaje novca za fabrikovane reči, ali uskoro će se naći neko ko će nam izraditi potrebne statističke tabele. Još pre deset godina nije se gotovo moglo ni zamisliti nešto tako kao što je energetski proračun troškova. Danas je on uobičajena pojava. Danas se može

ili sanskrita, a budući pisari su poučavani u dvorskim jezicima kao što su franački, persijski ili turski. Neofiti su formalno uvedeni u jezik astronomije, alhemije ili, kasnije, masonstva. Naravno, poznavanje takvog formalno predavanog jezika izdizalo je čoveka nad druge ljude, slično kao što sedlo uzdiže slobodnog čoveka nad kmetove u pešadiji, ili komandni most kapetana nad brodsku posadu. Međutim, čak i kad je formalna inicijativa otvarala pristup elitnom jeziku, to još nije značilo da je taj jezik učen putem nastave. Često formalna inicijacija nije inicijantu pružala nikakva nova jezička znanja, već ga je samo oslobađala tabua koji je drugima zabranjivao da upotrebljavaju određene reči ili da ih u određenim situacijama izgovaraju. Uvođenje muškaraca u jezik lova ili seksualnosti verovatno je najrašireniji primer takvog ritualnog selektivnog skidanja tabua s jezika.

Međutim, bez obzira na to da li je jezik u tradicionalnim kulturama formalno učen mnogo ili malo, takav jezik učen putem nastave vrlo retko je smenjivao vernakularni jezik. Ni pojava izvesne nastave jezika bilo kad u toku istorije, ni širenje nekih jezika preko profesionalnih propovednika ili komedijanata, ne mogu uzdrmati moj principijelni argument: izvan onih društava koje mi danas nazivamo modernim i evropskim, nikada nije učinjen neki pokušaj da se čelnim narodima nametne govorni jezik koji podleže kontroli plaćenih učitelja ili najavljiivača. Sve donedavna jezik svakodnevice nigde nije bio proizvod svesnog planiranja. Nigde se nije plaćao i isporučivao kao roba. I dok svaki istoričar koga interesuje poreklo nacionalnih država mora uzimati u obzir i učvršćivanje jednog nacionalnog jezika, ekonomisti uglavnom previđaju činjenicu da je taj, formalno predavani, maternji jezik bio prva specifična moderna roba – model svih narednih „osnovnih potreba“.

Pre nego što nastavim upoređivanje predavanog govornog i vernakularnog jezika, skupog i besplatnog jezika, moram objasniti još jednu razliku. Graničnu liniju između predavanog maternjeg i vernakularnog jezika ja povlačim, naime, na drugom mestu nego lingvisti, koji prave razliku između prefinjenog jezika elite i dijalekta kojim se govori u nižim slojevima; moja linija razdvajanja ne ide granicom između regionalnog i nadregionalnog jezika, niti onom između ograničavajućeg i razrešavajućeg koda, niti se podudara s linijom razdvajanja jezika literata i analfabeta. Bez obzira na to koliko je jezik sužen geografskim granicama, koliko je

uči sa određenom svrhom. Gde običan jezik služi za označavanje stvari zajedničkog sveta, tamo se ovladava svetom. Jezikom koji se predaje sa katedre opisuje se svet koji određuju predavači: govorenje sad više ne postavlja govornika u središte njegovog sopstvenog sveta, već ga čini zarobljenikom jezika.

Pored ostalog, ova razlika se pokazuje u osećanju mere u kojoj se ovladalo jezikom, u usvojenosti jezika. Još i danas su siromašni, u neindustrijskim zemljama celog sveta, poliglotti. Moj prijatelj, kujundžija u Timbuktuu, govori kod kuće jezikom songhaj, sa radija sluša bambaru, pet puta dnevno pobožno i s izvesnim razumevanjem izgovara svoje molitve na arapskom, može da se sporazumeva na dva dijalekta souka, šalje se na nešto malo francuskog što je naučio u vojsci – a ni u jednom od ovih jezika nije imao nikakvu organizovanu nastavu. A nije ni imao nameru da ove jezike uči. Svaki od njih mu je kao neki način sećanja na određena iskustva koja spadaju u okvir tog jezika. Zajednice sa pretežno jednojezičnim ljudima su retke – izuzev pod tri određena uslova: rodovske zajednice koje još nisu prošle ni fazu kasnog neolitika; zajednice koje su duže bile izložene izuzetnim oblicima diskriminacije; građani nacionalnih država koji su u više generacija uživali blagodeti školske obaveze. Pretpostavljanje da je većina ljudi jednojezična, tipično je za pripadnike srednjeg sloja. Divljenje vernakularno višejezičnim ljudima pouzdano odaje socijalnog skorojevića.

Kroz istoriju je preovlađivao jezik koji se nije školski učio, ali jedva da je ikad bio jedina poznata vrsta jezika. Kao što je u tradicionalnim kulturama izvesna količina energije zahvatana pomoću vetrenjača i kanala, i kao što su oni koji su imali velike čamce, ili zaposeli pravo mesto na potoku, mogli besplatnim korišćenjem energije da stiču izvesna prava, tako su neki ljudi i jezik kojeg su naučili posredstvom nastave koristili za sticanje izvesnih privilegija. Međutim, takvi dodatni kodovi uvek su ostajali ili retki, izuzetni slučajevi, ili su služili vrlo usko ograničenim ciljevima. Jezik naroda je do Nebrihina vremena bio pretežno vernakularni jezik. A taj vernakularni jezik – bilo kao običan govorni, trgovački, bilo kao jezik molitve, zanatlijski žargon, jezik elementarnog knjigovodstva, zabave ili kao jezik određenog uzrasta (na primer jezik male dece) – učio se uzgred, kao sastavni deo smislaonog svakodnevnog života. Razume se, svešteniku je pružana formalna nastava iz latinskog

lako doći do podataka koliko se energetske jedinice utroši za sejanje, žetvu, pakovanje, transportovanje i iznos na tržište jedne hlebne kalorije. Razlika između hleba koji se proizvede i potroši u jednom selu u Grčkoj, i hleba u nekom američkom supermarketu je ogromna – svaka kalorija ovog poslednjeg, sadrži oko četrdeset puta više energije nego kalorija onog prvog. Vožnja biciklom u gradovima omogućava čoveku da se kreće četiri puta brže nego kad ide pešice, i to uz samo četvrtinu napora – dok automobilom za isto kretanje utroši sto pedeset puta više kalorija po pređenom kilometru. Informacija ove vrste bilo je još pre deset godina, ali niko nije pomišljao da o njima treba voditi računa. Danas se one registruju i uskoro će dovesti do izmenjenog shvatanja ljudi o potrebi goriva. Bilo bi zaista interesantno znati kako bi izgledao jezički proračun troškova, jer lingvistička analiza modernog jezika još nije završena dok god za svaku grupu govornika ne znamo sumu novca utrošenu za obrazovanje govora čoveka svakodnevice. Kao što društveni energetske proračun troškova daje samo približne vrednosti i omogućava nam, u najboljem slučaju, da odredimo red veličina u kojijima se odgovarajuće vrednosti kreću, tako bi nam i jezički proračun troškova pružio podatke o odgovarajućem širenju standardizovanog, nastavnog jezika u nekoj populaciji – ali dovoljno za izvođenje dokaza koje ovde želim da izložim.

Ipak goli troškovi po glavi koji se čine da bi se oformio jezik jedne grupe, ne govore nam dovoljno o jezičkoj ekonomiji. Nesumnjivo, saznali bismo da svaka plaćena reč namenjena bogatima staje po glavi mnogo više nego reč namenjena siromašnima, jer se jezik koji se uči putem nastave isporučuje u vrlo različitom kvalitetu. Siromašni se, na primer, zasipaju jeftinim jezikom mnogo jače nego bogati koji mogu sebi da kupe učitelje, i koji – što je još važnije – mogu da neguju svoj snobovski pseudovernakularni jezik tako što plaćaju za mir. Pedagog, političar, estradni umetnik stižu danas sa zvučnikom u Oaksaku, u Travankor, u kinesku komunu. Biti siromašan danas znači ne moći izbeći zvučnik i učitelja. Roba i revolucija, vaspitanje i razvoj, preplavljaju onu opštu tišinu koja je hranljivo tle za običan jezik. Kao što saobraćaj obara upotrebnu vrednost nogu, bar za većinu, tako zvučnik uzima reč iz usta.

Ali i bez izražavanja ćutanja u novcu, i bez detaljnije jezičke ekonomije, kojom bih želeo da raspoložem, mogu ipak proceniti da dolarski iznosi upotrebljeni za pogon motora jedne nacije, blede pred iznosima

koji se danas izdaju da bi se jezik, u ustima plaćenih govornika, prostitu- isao. U bogatim zemljama jezik je postao neverovatno spužvast i upija ogromne investicije. Širokogrudni izdaci za negovanje jezika mandarina, pisca, glumca, opsenara, oduvek su bili znak visoke kulture. Takvi naponi služili su za to da bi se elita obučila naročitim kodovima. Čak je i onaj izdatak, neophodan da bi se u tradicionalnim društvima učili kao tajni jezici latinski ili arapski, neuporedivo niži od kapitalizovanja jezika u industrijskim društvima.

U siromašnim zemljama ljudi još uvek govore jedan s drugim bez poznavanja kapitalizovanog jezika, iako u tim zemljama stalno postoji malobrojna elita koja se razume u to da za svoj jezik prestiža izdvoji veći deo nacionalnog dohotka. Svakako smem da upitam: kakva je razlika između svakodnevnog govora ljudi čiji je jezik apsorbirao, podneo, pre- živeo, pretrpeo, koristio ogromne investicije, i jezika ljudi koji se održao po strani od tržišta? Ako uporedim ova dva jezička sveta, usmeriću svoju radoznalost samo na jedno pitanje koje se postavlja u ovom kontekstu. Da li se, zapravo, struktura i funkcija jezika menjaju sa investicionom stopom koja je za njih određena? Da li je to menjanje takve vrste da svi jezici koji apsorbiraju novčana sredstva pokazuju promene u istom pravcu? U ovom uvodnom istraživanju teme ne mogu dokazati da je tako, ali ipak verujem da obe ove mogućnosti čine moju argumentaciju prihvatljivom i da pokazuju da bi vredelo ozbiljno se pozabaviti učenjem o jezičkoj privredi, orijentisanim na strukturu.

Proučavanja u svakodnevnom jeziku nema u preindustrijskim kultura- ma. Moderna zavisnost od plaćenih učitelja i od modela govornog jezika je isto tako jedinstveno obeležje industrijskih nacionalnih ekonomija kao i zavisnost od fosilnih goriva. Potreba za nastavom maternjeg jezika otkrivena je već četiri veka ranije, ali tek u našoj generaciji se i jezik i energija shvataju kao potreba u svetskim razmerama koja za sve ljude treba da se zadovolji planskom, programiranom proizvodnjom i raspode- lom. Jer o kapitalizovanom jeziku možemo s pravom reći da on proističe iz *proizvodnje*, dok se u slučaju vernakularnog jezika to ne može reći.

Tradicionalne kulture su živele od sunčeve svetlosti koja je bila za- hvatana uglavnom posredstvom zemljoradnje. Motika, jarak za navod- njavanje i jaram bili su najvažnija sredstva pomoću kojih je sunce is- korišćavano. Velika jedra i vodena kola bila su doduše poznata, ali su

retko korišćena. Te kulture poznavale su izražavanje koje se zasnivalo uglavnom na vernakularnim vrednostima. U takvim društvima oruđa su, u suštini, bila produžetak ruku, prstiju i nogu. Nije bilo potrebe za proizvodnjom energije u centralama, niti za njenom raspodelom uda- ljenim potrošačima. Nije bilo potrebe ni za proizvodnjom jezika. Svaki pojedinac je crpeo jezik iz svoje kulturne sredine, učio ga u susretima s drugim ljudima koje je onaj koji uči mogao omirisati i dodirnuti, voleti ili mrzeti. Vernakularni jezik se širio na sličan način kao i većina stva- ri i usluga, naime u raznovrsnim oblicima reciprociteta, a ne u odnosu klijenta prema profesionalnom učitelju ili ekspertu. Kao što se nikak- vo gorivo još nije isporučivalo franko kuća, tako ni jezik nije prenošen putem nastave. Bilo je jezika koji su se tako učili, ali oni su bili retki. U većini kultura, koliko znamo, jezik je proizlazio iz razgovora utkanih u život svakidašnjice, iz slušanja grdnji i uspavanki, torokanja, bajki i snova. Još i danas većina ljudi u siromašnim zemljama stiču sva svoja jezička znanja bez plaćenog poučavanja, bez ičijeg pokušaja da ih uči kako treba da govore. Oni uče da govore na jedan način koji se ni u kom pogledu ne može uporediti s onim skućenim, razmetljivim, bezbojnim brbljanjem kojeg se uvek grozim kad, posle dužeg boravka u selima Južne Amerike ili jugoistočne Azije, posetim neki američki koledž. Lepo mi dođe žao tih studenata koji su vaspitanjem onesposobljeni za izražavanje; oni više nisu u stanju da shvate razliku između oveštalih izraza jezika televizije i živog govora neškolovanih ljudi. A šta bih i mogao očekivati od ljudi koji nisu othranjeni na materinskim grudima, već su ih kljukali preparatima? Mlekom iz flasice, ako potiču iz siromašnih porodica, ili nekom miksturom skuvanom pod nosom Ralfa Nadera (Ralph Nader),¹ ako su rođeni u krugu prosvetljenih. Jer za ljude koji su trenirani da biraju među upakovanim preparatima materinske grudi su samo jedna od većeg broja mogućnosti. Isto tako i ljudima koji se posredstvom *nastave* uče slušanju i govoru, može običan vernakularni jezik da se učini samo kao jedan, makar i manje razvijen model među mnogim drugim.

Međutim, to je sasvim pogrešno. Jezik koji je ostao slobodan od raci- onalne nastave sasvim je drukčiji socijalni fenomen nego jezik koji se

¹ Istaknuti američki pravnik, pobornik kontrole životnih namirnica i zaštite potrošača uopšte. – *Prim. prev.*